

MİLLİYETÇİLİK VE MEDENİYETÇİLİK¹

EROL GÜNGÖR*

MİLLİYETÇİLERİN millî kültür davası karşısında başlıca iki iddia bulunuyor. Bunlardan birincisine göre, kültürler insanlık âlemi içindeki birliği ve bütünlüğü bozmakta veya böyle bir birliğe engel olmaktadır. İnsanlar ve cemiyetler arasındaki ayrılıkları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak yerine, bu ayrılıkları teşvik edersek milletler için saadet yerine felaket hazırlamış oluruz. İnsanların ve medeniyetlerin ölümüne yol açan harp de hep bu farklılaşmaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların kaynaşması her şeyden önce kültürlerin kaynaşmasını ve bütün dünyanın tek bir medeniyet içine girmesini gerektirir. Bu bakımdan milliyetçilik birleştirici değil, ayırıcı bir harekettir ve her ayırıcılık hareketi içinde bir düşmanlık tohumu gizlidir.

İkinci iddia, yukarıdaki gibi bir kıymet hükmünden ziyade bir vakiya dayanmaktadır. Hepimizin bildiği gibi Batı medeniyeti bugün süratle bütün dünyayı kaplıyor ve mahalli farkları ortadan silecek kadar güçlü görünüyor. Bu durumda millî kültürlerin varlığını muhafaza etmek veya geliştirmek boşuna bir gayretten ibaret kalır. Savaş meydanında barış konuşması yapmaya kalkışmak veya tehlikeyi görmemek için baş çevirmek ne kadar gerçek dışı bir hareketse, Batı medeniyetinin her şeyi kavrayan gücüne karşı küçük mukavemet noktaları kurmaya girişmek de o kadar gerçek dışıdır.

*

Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ile ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder.

Bu iddiaların her ikisi de milliyetçilik hakkındaki yanlış telakkilerden doğmaktadır. Bugünkü Batı dünyası, bilhassa Amerikalıların tesirinde olmak üzere milliyetçilik denince daha çok faşizm ve Nazizmi anlamaktadır. Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ile ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder. Bu bakımdan faşizm örneğine bakarak milliyetçiliği değerlendirmek her şeyden önce yanlış misalden hareket etmek olur. Fakat biz burada daha çok yukarıdaki iddiaların kültür ve medeniyet

münasebetleri bakımından ifade ettiği yanlışlar üzerinde durmak istiyoruz. Milliyetçilik kitabı ve peygamberi bulunan bir doktrin olmadığı için, ona karşı genel itirazlarda bulunmak doğru değildir. Millî kudretin geliştirilmesi bir memlekette istilacı bir politikaya imkân verebilir, bir başka memlekette bağımsızlık hareketi hâlinde inkişaf edebilir, bir başka yerde bir kültür ve medeniyet hareketi hâlini alabilir. Yunan milliyetçiliğinde kilise büyük bir rol oynamıştır, bugünkü Arap milliyetçiliği dini ikinci plana atarak Arap dili ve sosyalizme dayanan bir birliği gerçekleştirmeye çalışıyor. Sömürgelemeden yeni kurtulmuş ülkelerde eski sömürgecilere karşı düşmanlık millî hareketin esas itici gücünü teşkil ediyor, eski kudretine kavuşmak isteyen küçük devletlerde ise millî kültür ve tarih şuuru bu gücü veriyor. Bütün bu milliyetçilik hareketlerini bir tek örneğe bakarak toptan red veya kabul etmek elbette yanlış olur. Biz bu yanlışlığı kolaylıkla görebiliyoruz, ama modern medeniyet karşısında millî kültür davasını sağlam ölçü ve prensiplere bağlamakta çok güçlük çekiyoruz. Acaba millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyeti için bir kayıp mı, yoksa kazanç mıdır? Milliyetçiler bu hareketleriyle medeniyet dışında kalma gayreti mi gösteriyorlar?

Bazı tarihçiler ve sosyologlar imparatorlukların çökmesi ile muhabere ve nakil vasıtalarının sınırlılığı arasında kuvvetli bir paralel kurarlar. Bu merkezi otorite muhite doğru ne kadar yayılırsa, onun bu muhit üzerindeki kontrol gücü de gitgide zayıflar. Eski imparatorlukların kapladığı sahalarda eski medeniyetin sahip olduğu kontrol vasıtaları arasında bir dengesizlik bulunuyordu. Bu yüzden devletin uzak bölgelerdeki kudreti hiçbir zaman yakın bölgelerdeki kadar büyük olmuyor, üstelik uzak bölgelerin kontrolü devletin imkânlarını zorlayarak onu zayıf

düşürüyordu. Kıtalararası füzelerin, jet uçaklarının, radyo ve televizyonun at arabasından daha fazla olduğu bu devirde, siyasi kontrol meselesi artık büyük devletleri eskiden olduğu kadar meşgul etmiyor. Rusya kendisine başkaldıran Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'yı yirmi dört saat içinde işgal edebiliyor; Amerika büyük nakliye uçaklarıyla istediği birlik ve teçhizatı birkaç saat içinde Vietnam'a gönderebiliyor.

Kültürlerin yayılışında da siyasi otorite derecelerine benzeyen çeşitli kuvvet sahaları vardır. Ayrıca kültür değişmesi teknolojik gelişmeye nispetle çok yavaş olduğu için, zamanımızın imkânları bile bu durumu eskiye nispetle çok değiştirmiş sayılmaz. Bir kültür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder ve çok defa basit bir taklit konusu hâline gelir. Batıyı örnek alan ülkelerdeki taklitçilik salgınının başlıca sebeplerinden biri de budur. Kültürün uzaklaştıkça zayıflaması ve hatta dejenere olması, elbette ki koşan bir insanın mesafe aldıkça yorulmasına veya televizyon görüntülerinin uzaklarda daha bulanık hâle gelmesine benzer bir hadise değildir. Kültürün kaynağına en yakın olan bölgeler, çok defa birbirine daha çok benzeyen sosyal çevrelerden meydana gelmiştir; bu yüzden kültür unsurları birbirine yakın cemiyetlerin bünyelerine de aynı derecede intibak eder. Cemiyetlerin birbirine benzemesi onlara ait ihtiyaçların da çok defa ortak olduğunu gösterir, bu ortak problemlere bir yerde bulunan çözüm tarzı diğer cemiyet için, aralarında bünye benzerliği olmak şartıyla, uygun düşecektir. Şu hâlde kültürler için uzaklıktan bahsederken coğrafi mesafe kadar sosyal mesafeyi de hesaba katıyoruz. Amerika ile Türkiye hem coğrafi hem de sosyal mesafe bakımından birbirinden uzaktır. Buna karşılık Türkiye'deki küçük bir Amerikan kolonisinin Amerika'ya olan coğrafi mesafesi aynı kaldığı halde sosyal mesafesi sifıra yakındır. Yine Amerika ile Meksika'nın coğrafi mesafesi çok az olduğu halde sosyal mesafeleri en az Türkiye kadar uzaktır. Nakil vasıtalarının coğrafi mesafeyi manasız kılacak kadar geliştiği bir zamanda bile sosyal mesafenin varlığı kültür yayılmasını hem tahdit eder, hem de gayesinden uzaklaştırır. Bu yayılmada en büyük güçlük, gelen unsurların cemiyetteki fonksiyonel bünyeye oturtulmasında

Bir kültür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder ve çok defa basit bir taklit konusu hâline gelir.

Millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyetlerini soysuzlaşmaktan korumakla kalmaz, aynı zamanda onun gelişmesi için de en büyük dayanağı teşkil eder.

görülür. Amerika'da işi çok ve parası az insanlara hizmet eden kafeterya tipi yemekhane Türkiye'ye gelince işi az ve parası çok insanların kullandığı lüks bir lokanta hâline gelir. İstanbullu memur gazeteyi okumak için, köy delikanlısı tütün sarmak için, taşra bakkalı ise helva paketlemek için alır. Sosyalizm İngiltere'de işçi sınıfının refahına yönelmiş bir hareket olarak gelişir, Türkiye'de müreffeh insanların bir problemi olur.

Batı medeniyeti kendi kaynağından uzak bölgelere işte bu şekilde yayılmaktadır. Bir de bu yayılmanın mecburi kültür değişmesi halinde bir cemiyete zorla kabul ettirildiğini düşünelim. Manasını ve fonksiyonunu büyük ölçüde kaybetmiş şeylerin medeniyet adına empoze edilmesi, herhâlde medeniyete karşı en büyük kötülüğü

teşkil eder. Milliyetçilerin millî kültür davası işte bu soysuzlaşmayı önlemeyi hedef tutmaktadır. Milliyetçilik, millî kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı hâline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazar yeri hâlinden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır.

Millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyetlerini soysuzlaşmaktan korumakla kalmaz, aynı zamanda onun gelişmesi için de en büyük dayanağı teşkil eder. Şimdi bu iddianın gerek bugünkü Batı medeniyeti ve gerekse geleceğin medeniyeti bakımından ne ifade ettiğini kısaca görelim.

Batı medeniyetinin süratle yayılması Batı dünyası dışındaki memleketlerde bazı faydalı neticelerle birlikte büyük ölçüde tahribata da yol açmıştır. Medeniyetin gerektirdiği büyük maddi imkânlar kısa vadede önümüze o kadar parlak bir dünya çıkarıyor ki, bu parlaklık gözlerimizi çok defa uzağı göremeyecek kadar kamaştırıyor. Yeni medeniyetin insanlık tarihinde son merhale olduğunu, bundan sonra da ebediyete kadar sürüp gideceğini zannediyoruz. Batılı olmayan memleketler onun nimetlerini ve sıkıntılarını henüz tamamen idrak edemedikleri için, Batı medeniyeti onlara göre hâlâ bir ideal teşkil etmektedir; fakat Batı medeniyetinin geliştirdiği insan ve cemiyet tipi bizzat Batıda ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmaya başlamıştır. Egzistansiyalizm, Marksizm ve hatta Faşizmle devam ederek hipi komünlerine kadar gelen reaksiyonların ileride ne şekil alacağını bilemiyoruz, fakat Batı medeniyetine

reaksiyon olmak üzere yine Batı kültürü içinden çıkmış olan bu hareketlerin tatminkâr bir istikbal vadetmediği anlaşılmaktadır. Bu şartlarda bir geriye dönüş hareketinin istense bile imkânsız olduğunu söyleyebiliriz, ama ileride köklü bir değişimin olmaması için de ciddi bir sebep yoktur. İnsan nesli devam edecekse mutlaka yeni kültür formları da bulunacaktır. Böyle bir değişimin imkânlarına ne dereceye kadar sahip bulunuyoruz? İşte bu noktada da modern medeniyetin millî kültürler üzerindeki tahribatı bizi daha uyanık olmaya zorlamalıdır.

Kapalı ekonomiler bizim bütün ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı gibi, kapalı kültürler de daima kısır ve cılız kalıyorlar.

Eski medeniyetlerin hepsi de çeşitli kültürlerin katkılarıyla gelişmiş ve kendisine hayat yeren kültür farklılaşmaları devam ettikçe de ayakta kalmıştır. Bu tıpkı bir cemiyetteki iş bölümü ve ihtisaslaşmanın meydana getirdiği canlılık ve kudret gibidir. Kapalı ekonomiler bizim bütün ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı gibi, kapalı kültürler de daima kısır ve cılız kalıyorlar. Bütün icatların anavatanı sayılan Çin medeniyeti binlerce yıl kirpi gibi kendi içine kıvrılmış ve minyatür medeniyeti hâlinde kalmıştır. Kaldı ki oradaki medeniyet bile büyük Çin kıtası içindeki mahalli alışverişlere çok şey borçluydu. Mısır, eski Yunan, Roma, İslam ve nihayet Avrupa medeniyetleri kültür karşılaşmalarının en kesif olduğu zamanlara rastlar. Nitekim bu yüzden İslam medeniyetinin gerileyişini bütün yükün sadece Osmanlı Türklerinde kalması ve Türk kültüründen başka bu medeniyeti destekleyecek kaynak bulunmamasıyla izah edenler vardır. Batı medeniyeti de herhangi bir milletin eseri değil, fakat Batı kültürlerinin ortak mahsulü olarak doğmuştur. Fakat bugün yeni medeniyetin geliştirdiği teknoloji bütün dünyayı sararak yerli kültürlerin mevcut varlığıyla birlikte potansiyelini de ortadan kaldırmağa yönelmiş bulunuyor. Biz bugün batılılaşma hareketleri arttıkça dünyanın daha ileri bir seviyeye ulaşacağını düşünerek bu türlü gayretleri memnuniyetle karşılıyoruz, fakat bu medeniyetin dünyaya süratle yayılması sonunda yerli kültürlerin kaybolan potansiyelini hiç hesaba katmıyoruz. Bu yayılma tıpkı Anadolu topraklarında pullukla yapılan ziraatın ilk yıllarda büyük mahsul vermesine karşılık toprağın altındaki kumu üste çıkardığı için birkaç yıl sonra orayı tamamen verimsiz bir hâle getirmesine benziyor. Teknolojik gelişme bir gün dünyanın her tarafını birbirine benzer bir hâle getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek bir seviyeye istihalesi için gereken filizler hangi toprakta yetişecektir?

Kültür değişmelerinin bir çeşidi olan moda bize bu konuda iyi bir benzetme örneği vermektedir. Sanatın asaletini kaybetmeye yüz tuttuğu dünyamızda “yaratıcılık” denildiği zaman daha çok moda buluşları aklımıza geliyor. Hakikatte modanın yaratıcı gücündeki zenginlik, kaynaklarının çok çeşitli ve zengin oluşundan ileri gelmektedir. Hiçbir millî kültür, hatta hiçbir medeniyet modaya yıllarca tek başına öncülük etmiyor. Moda yaratıcıları ileri ve ilkel diye suni ayırımları da bir tarafa bırakarak her mahalli kültürde milletlerarası kıymet teşkil edebilecek orijinal unsurları bulabiliyorlar. Bütün dünya setre pantolon, kruvaze ceket ve fötr şapka giyecek olsaydı hayat herhâlde pek sıkıcı olurdu.

Milliyetçiliği bir hevesten ibaret görerek onun karşısına hümanizm iddiasıyla çıkanlar, her şeyden önce bu gerçekleri hesaba katmalıdırlar. İnsanları sevmek, onlara hizmet etmeyi gerektirir; bu hizmetin de medeniyetçi olan bir milliyetçilikten daha başka bir yolda yapılabileceği şüphelidir.

1 Erol Güngör’ün *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, kitabından alıntı (Ötüken Neşriyat, sayfa 108-114, 19. Basım, 2009).